

УЧНІВСЬКА МОЛОДЬ І ПРОБЛЕМА ВАНДАЛІЗМУ В СУСПІЛЬСТВІ: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

STUDENT YOUTH AND THE PROBLEM OF VANDALISM IN SOCIETY: SOCIO-PSYCHOLOGICAL ASPECT

У статті розглядаються основні теоретичні трактування і розуміння феномену вандалізму. На основі аналізу традиційних і сучасних концепцій руйнівної поведінки виділяються основні сутнісні елементи вандалізму. Подається короткий огляд типів класифікацій вандалізму (залежно від мотивів особистості). Розглядається зв'язок теоретично-концептуальних пояснень виявів девіантної поведінки, характерних для учнівської молоді підліткового віку, з проявами актів вандалізму. Показано вплив такої особистісної риси людини, як агресивність, на маніфестацію руйнівної поведінки. Пропонується короткий огляд причин, які лежать в основі агресивної поведінки людини, зокрема нейрофізіологічної теорії насильства як реакції на зовнішні подразники, зумовленості задоволення екзистенціальних потреб особистості, теорії соціального навчання як навчання шляхом спостереження за зразком, теорії прояву агресивної злочинності в результаті соціальної відчуженості як форми аномії, зниження агресивної тенденції після здійснення акту агресії. Показано трактування вандалізму як естетичного переживання акту руйнування через такі стимули, як будь-які естетичні переживання, як відновлення порушеного відчуття контролю над ситуацією і середовищем, як помста за реальне або уявне порушення правил існування і бажання відновити справедливості, як зміна традиційної системи цінностей у напрямі гедонізму, де основною цінністю проголошується відпочинок і розваги. Проведене автором соціально-психологічне дослідження виявило ставлення старшокласників до проблеми вандалізму в суспільстві, до руйнування пам'яток історії та культури, розуміння поняття «вандалізм». Визначено фактори, які спонукають особистість до руйнівних дій. Виокремлено чотири групи чинників, які найчастіше впливають на маніфестацію актів вандалізму.

Ключові слова: вандалізм, руйнівна поведінка, мотиви особистості, учнівська молодь, девіантна поведінка, агресія, групи чинників.

The article contains the main theoretical interpretations and understanding of the vandalism phenomenon. Based on the analysis of traditional and modern concepts of destructive behavior, the main essential elements of vandalism are identified. The connection of theoretical and conceptual explanations of manifestations of deviant behavior characteristic of adolescent students inclination to of vandalism is considered. The influence of such a personality trait as aggression on the manifestation of destructive behavior is shown. A brief overview on the causes of aggressive human behavior is offered. In particular, the neurophysiological theory of violence as a reaction to external stimuli, the conditionality of meeting the existential needs of the individual, the theory of social learning as learning by observing the pattern, the theory of aggressive crime as a result of social alienation as a form of anomie, aggression reduction after the act of aggression. The interpretation of vandalism as an aesthetic experience of the act of destruction through the same stimuli as any aesthetic experience, as the restoration of a disturbed sense of control over the situation and the environment, as revenge for real or imagined violation of the rules of existence and desire to restore justice, as changes in traditional values in the direction of hedonism, where the main value is proclaimed rest and entertainment. The author's socio-psychological research revealed the attitude of high school students to the problem of vandalism in society, to the destruction of historical and cultural monuments, understanding of the concept of "vandalism". Factors that motivate a person to destructive action are identified. There are four groups of factors that most often affect the manifestation of acts of vandalism.

Key words: vandalism, destructive behavior, personality motives, student youth, deviant behavior, aggression, groups of factors.

УДК 159.922.6.37.013.77-053
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.20.19>

Корнієнко І.О.

к.психол.н., старший науковий співробітник
Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи Національної академії педагогічних наук України

Постановка проблеми. Позитивні соціальні перетворення, які відбуваються в нашій країні, сприяють зростанню ролі людини в суспільстві. Проте трансформація суспільних відносин зумовлює й негативні тенденції.

Кінець ХХ і перша половина ХХІ століття характеризуються актами агресивної поведінки негативно збуджених груп людей (натовпу). Здебільшого це виявляється в руйнуванні пам'яток архітектури, знищенні обладнання, підпалах будинків та автомашин, битті вітрин, знущанні над людьми, нарузі над пам'ятниками і могилами тощо. Така агре-

сивна, злочинна, деструктивна та дезадаптивна поведінка особистості, згідно з карним кодексом цивілізованих країн, кваліфікується як масові безпорядки. Особливий різновид такої поведінки, який супроводжується навмисними актами руйнування або псування чужої власності, вважають вандалізмом.

Значні суспільні зміни, що відбуваються в країні, вимагають вивчення та розуміння мотивів вчинку як окремої особистості, так і соціальної групи, яку вона представляє. Це дає можливість прогнозувати подальшу соціальну поведінку таких осіб.

Формування моделей поведінки відбувається в результаті процесу соціалізації через ті чи інші соціальні структури. До них належать, насамперед, члени сім'ї, оточення, з яким індивід контактує в повсякденному житті, соціальна група, в межах якої функціонує індивід та суспільство в цілому.

Відсутність суспільного консенсусу, кризовий стан, що охопив усі сфери суспільного життя, руйнує попередні взірці поведінки, породжує суперечливі мотиви соціалізації особистості, спричиняє фрустрацію та дезорганізацію особистості, провокує агресію та стає невичерпним джерелом актів вандалізму.

Постановка завдання. Мета статті – на основі теоретичного аналізу та емпіричного соціально-психологічного дослідження виявити ставлення сучасної учнівської молоді до актів вандалізму як соціальної проблеми, причини та мотиви руйнівної поведінки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «вандалізм» бере початок від назви давньонімецького племені вандалів, які під час військових походів знищували багато пам'ятників античної та християнської культури [1, с. 59; 22, с.78]. Вандалізм (від лат. Vandali) – це безглузде руйнування об'єктів матеріальної культури, витворів мистецтва, історичних пам'яток [15, с. 17]. У сучасному розумінні акцентується увага на правовому аспекті вандалізму – руйнуванні власності, що належить іншій особі або суспільству [14, с. 91].

При проведенні соціально-психологічних і соціологічних досліджень використовується більш широке трактування феномену вандалізму: від забруднення парків та витоπτування газонів до руйнування магазинів під час масових безладів. Причому деякі з них суспільно інституціолізовані (наприклад ритуалізм чи суспільна лояльність стосовно дій деяких соціальних груп) [8, с. 109].

Незважаючи на відмінні трактування, можна виділити такі основні сутнісні елементи вандалізму, як навмисність, деструктивність, присвоєння права власності на зруйнований об'єкт, «руйнівна поведінка» [16, с. 47].

С. Коен виділяє шість типів вандалізму (залежно від мотивів): вандалізм як спосіб придбання, тактичний вандалізм, ідеологічний вандалізм, вандалізм як помста, вандалізм як гра, злісний вандалізм [4, с. 34; 13].

Іншу класифікацію мотивів вандалізму пропонує Д. Кантер. Крім уже розглянутих мотивів помсти і придбання, він називає такі причини: гнів, нудьгу, дослідження, естетичне переживання від спостереження над процесом руйнування, екзистенціальне дослідження (як засіб самоствердження, визначення впливу на суспільство) [7, с. 151].

Вандалізм доцільно розглядати через теоретично-концептуальні пояснення девіантної

поведінки, яка є протидією будь-яким нормам суспільства [17, 184; 20, с. 97]. Слід зазначити, що соціальні відхилення є характерними для молоді підліткового віку (злочинність, хуліганство, крадіжки, вандалізм, підпали, проституція, вживання алкоголю, наркотиків, тютюнопаління тощо), в основі яких можуть бути найрізноманітніші соціальні фактори, зокрема матеріальні нестатки, психотравмувальні життєві події, шкільні труднощі, вплив девіантної субкультури тощо.

Антисуспільна спрямованість особистості підлітка, на думку Д. Фельдштейна, має низку причин, серед яких особливо виділяються випадковість правопорушень під впливом оточення, деформація потреб, конфлікт між просоціальними потребами, інтересами, установками, відкрита антисуспільна спрямованість особистості, стійкий комплекс суспільно-неприйнятних аморальних потреб [12, с. 304].

Феномен вандалізму тісно пов'язаний із такою рисою особистості, як агресивність, що характеризується демонстрацією або використанням сили стосовно іншої людини чи групи осіб або об'єктів, яким суб'єкт намагається заподіяти шкоду [2, с. 157; 6, с. 211].

Найбільш відомим теоретичним припущенням, що стосується агресії, є ідея природної агресивності в класичному психоаналізі З. Фрейда. Прагнення до смерті і руйнування (танатос) спонукає людину до агресії й автоагресії [24, с. 41].

Е. Фромм зазначає, що жорстокість властива тільки людині й зумовлена екзистенціальними потребами в любові, волі, власності, прагненні до влади, вона виникає в процесі еволюції людини [25, с. 407].

Згідно з нейрофізіологічною теорією насильства, джерелом агресивної поведінки людини є механізм діяльності центральної нервової системи на фізіологічному рівні. Відповідно до теорії Х. Дельгадо та його послідовників, у мозку агресивної людини певні групи нейронів реагують відповідним чином на зовнішні подразники, у результаті чого і виникають поведінкові агресивні реакції [10, с. 179].

А. Бандура, відповідно до теорії соціального научіння, центральне місце відводить научінню шляхом спостереження за зразком. На його думку, більшість особливостей нашої поведінки формується шляхом наслідування певних моделей. Він уважає, що якщо вихователі дитини (батьки, вчителі) виявляють агресивність, то і дитина, наслідуючи їх, стане агресивною. Навіть якщо діти не повторюють зразки (моделі) агресивної поведінки, то вони їх, як правило, засвоюють [3, с. 67].

Е. Дюркгейм агресивну злочинність пояснює соціальною відчуженістю особистості, що є результатом панівної в сучасному світі соціальної дезорганізації – аномії суспільства,

і перетворює населення великих міст у «юрбу одинаків». Розвиток концепції відчуження для пояснення девіантної поведінки пов'язується з роботами американського вченого Р. Мертона та його послідовників Р. Клаурода та А. Коена, які вважають відчуження крайньою формою аномії. Психологічне відчуження виникає в ранньому дитинстві через неправильне сімейне виховання, ворожість та оточення [19, с. 432].

Д. Доллард допускав, що стримування будь-якого акту агресії лише збільшує спонукання до агресії, але після здійснення такої дії агресивна тенденція не зникає цілком, а тільки знижується [2, с. 204].

Із позицій експериментальної естетики, вандалізм трактується як процес, що приносить задоволення. Представники естетичної теорії припускають, що задоволення, яке приходить у процесі руйнування, викликане тими ж стимулами, як і будь-які естетичні переживання, а ступінь задоволення залежить від таких структурних характеристик стимулу, як новизна, складність, несподіванка. Руйнівна поведінка, як вважають прихильники естетичної теорії, може підвищувати в суб'єкта відчуття контролю над середовищем [11; 23, с. 25].

Дж. Фішер і Р. Берон, поглиблюючи концепцію суб'єктивного рівня контролю, дійшли висновку, що глибинним мотивом вандалізму є відновлення справедливості. По суті, ця концепція трактує вандалізм як помсту за реальне або уявне порушення правил. Первинним модератором є рівень суб'єктивного контролю особистості, що розуміється як ступінь переконаності у своїй здатності ефективно змінювати результати й обстановку. Руйнування предметів як спосіб боротьби з несправедливістю виникає за низького або помірною рівня контролю особистості. Індивіди з високим рівнем контролю застосовують соціально прийнятні, хоча й такі, що потребують великих психологічних витрат, способи відновлення об'єктивної справедливості відносин. Украй низький рівень контролю виявляється в безпорадності, депресії й апатії. Саме індивіди з низьким або помірним рівнем контролю, найімовірніше, можуть використовувати руйнування речей як негайний, легкий, анонімний спосіб досягнення справедливості, досягаючи тим самим короткочасного «психологічного» відновлення. Руйнування при цьому надається форма безглуздих деструктивних дій [5, с. 297].

Пояснення феномену вандалізму може бути знайдене в культурно-історичних особливостях країни. К. Ношис вважає, що рівень вандалізму в країні залежить від характеру цінностей, що формують ідентичність представників цієї культури протягом багатьох століть [21]. Культурна ідентичність, де чистота і порядок стали головними цінностями, залишається

непорушною, тому вандалізм як поведінка є несумісним із традиційними цінностями і є неприйнятним.

Е. Росс пов'язує збільшення проявів вандалізму зі змінами в одній із найважливіших підсистем традиційної системи цінностей. Головною цінністю проголошується відпочинок і пов'язані з ним задоволення та розваги, а праця розглядається тільки як засіб, тому метою є дозвілля. Головним мотивом підліткового вандалізму є саме гедонізм, а всі предмети, що символізують світ дорослих (наприклад будинки, споруди) сприймаються як перешкоди при одержанні задоволень від життя, тому акти вандалізму варто розуміти як руйнування джерел заборон [9].

Прихильники середовищного підходу стверджують, що кількість вчинених злочинів, зокрема вандалізму, залежить від того, наскільки штучне середовище забезпечує реальні можливості формального і неформального соціального контролю, а також від усвідомлення наявності цього контролю потенційними вандалами [18, с. 89]. Звертається увага на специфічні деталі предметів, які зазнали руйнування і псування, допускаючи, що вони послаблюють внутрішні механізми стримування деструктивних дій.

Нами вивчалось ставлення учнів старших класів м. Львова до актів вандалізму в суспільстві. Для досягнення поставленої мети на основі конкретного соціально-психологічного дослідження проведено аналіз основних чинників, які сприяють поширенню вандалізму в суспільстві, та факторів, що мають найбільший вплив на неповнолітніх.

Методом збору інформації було обрано анкетне опитування.

Із метою отримання якісної інформації було опитано 400 осіб, учнів 10–11-х класів закладів загальної середньої освіти м. Львова. Для роботи був використаний гніздовий тип вибірки. Із кожного району м. Львова для дослідження було обрано по шість шкіл, у кожній із яких – по два класи (десяті та одинадцяті). Вибірку було сформовано так: якщо в одній школі опитуванню підлягали учні десятого класу, то в наступній – одинадцятого і так далі. Якщо в першій школі опитували 10-А клас, то у другій – 11-Б, а у наступній – 10-В. А якщо класу «В» не має, то тоді опитували клас «А».

Отримані первинні результати оброблено на комп'ютері за допомогою пакета прикладних програм для оброблення інформації «ОСА» та «SPSS».

Важливим у нашому дослідженні було визначити, що розуміє учнівська молодь під поняттям «вандалізм». Відповіді показали, що 42,7% вважають вандалізмом немотивоване, безглузде руйнування культурних і матеріальних цінностей, 41,4% опитаних вважають, що це сві-

доме нищення пам'яток культури, мистецтва тощо, а 15,9% – це дії неврівноваженої особи.

Як показали результати опитування, 94,8% респондентів переконані, що в нашому суспільстві наявні прояви вандалізму. 1,9% відповіли негативно, решта (3,9%) – не визначились із відповіддю.

Щодо ставлення учнів до знищення та руйнування пам'яток історії та культури, то 81,6% відповіли, що негативно ставляться до таких дій, однак 13,0% учнів допускають такі дії в окремих випадках, 3,1% опитаних ставляться до цього позитивно і 2,3% учнів із відповіддю не визначились.

Оскільки прояви вандалізму досить часто трапляються на кладовищах, то нас цікавило ставлення учнів до таких руйнівних дій. Більшість респондентів (88,2%) негативно ставляться до руйнування кладовищ, 6,1% учнів відповіли, що допускають в окремих випадках. Проте, на жаль, 5,3% опитаних відповіли, що ставляться до цього позитивно (0,4% учнів було важко відповісти на питання).

Ставлення учнівської молоді до держави опосередковано можемо виявити через відповіді на запитання щодо оцінки випадків нищення державного майна. 64,7% старшокласників відповіли, що ставляться негативно, 24,0% – допускають в окремих випадках, 9,1% – позитивно, а для 2,2% учнів це питання виявилось складним.

Іншу картину можемо спостерігати при відповіді на запитання стосовно нищення особистого майна громадян: 96,5% респондентів ставляться до цього негативно, 1,4% – допускають в окремих випадках, а 2,1% – позитивно (байдужих немає).

Більшість опитаних (95,3%) засуджують жорстоке поводження з тваринами, хоча 1,8% учнів уважають таку поведінку позитивною, 2,5% – допускають в окремих випадках (0,4% учнів не визначились із відповіддю).

Нас також цікавило ставлення учнів до поведінки «вседозволеності» (відсутність контролю з боку правоохоронних органів, органів влади), що супроводжується нищенням предметів довкілля, під час проведення масових заходів (концертів улюблених музикантів, музичних фестивалів) та спортивних змагань. Цікаво, що менше половини (41,0%) опитаних негативно ставляться до «вседозволеності» під час проведення таких заходів, 16,8% – позитивно, а от 39,8% старшокласників допускають в окремих випадках (2,4% учнів не визначились із відповіддю).

Важливо з'ясувати, що може спонукати людину до руйнування довкілля, актів вандалізму. 28,9% опитаних схиляються до думки, що брак виховання є важливим спонукальним чинником до проявів руйнівної поведінки, 24,2% учнів уважають причиною наслідування

негативних дій інших, 16,3% – прояви хворої психіки людини. Причинами вандалізму вважають вплив алкоголю та наркотичних речовин 9,7%, спосіб самовираження – 7,1%, а на негативний вплив засобів масової інформації (далі – ЗМІ), соціальних мереж звернуло увагу 13,8% старшокласників.

Оскільки вандалізм проявляється через агресивну поведінку людини, спрямованої на оточення, нас цікавило, які фактори впливають на прояви агресії у формі вандалізму (кількість відповідей на питання не обмежувалась). Аналізуючи відповіді старшокласників, фактори впливу можемо об'єднати в чотири групи: суспільні, вплив ЗМІ, особистісні, вживання психоактивних речовин. На вплив суспільних факторів – стан відносин у суспільстві – вказала майже половина респондентів (48,6%). Вплив ЗМІ (телебачення, друковані ЗМІ, соціальні мережі та інтернет) – 44,6% опитаних. До особистісних факторів ми зарахували пережите насильство, особисті образи, конфлікти з близькими, рідними – 77,4%. На вживання психоактивних речовин (алкоголь, наркотичні та токсичні речовини) вказали 63,7% опитаних старшокласників.

Висновки з проведеного дослідження.

На підставі теоретичного аналізу проблеми вандалізму встановлено, що немає єдиного підходу пояснення феномену вандалізму. Вандалізм може бути як проявом внутрішніх інстинктів і потягів особистості, так і залежати від оточення, в якому перебуває індивід, а може бути результатом сполучення внутрішніх характеристик особистості і факторів навколишнього середовища.

Спонукаючи людину до руйнівної поведінки може фактор неналежного сімейного виховання та наслідування дій інших осіб.

На маніфестацію актів вандалізму найчастіше впливають такі аспекти: стан відносин у суспільстві, вплив ЗМІ, вживання алкоголю та наркотичних речовин, особистісні проблеми.

Виявлено, що більшість старшокласників не схвалюють актів вандалізму та прояви агресивної поведінки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. А.Л. Варвары. От великого переселения народов до тюркских завоеваний XI века. Санкт-Петербург, 2003. 343 с.
2. Андреева Г.М., Богомолова Н.Н., Петровская Л.А. Зарубежная социальная психология XX столетия : Теоретические подходы : учебное пособие для вузов. Москва : Аспект Пресс, 2002. 287 с.
3. Бандура А. Теория социального научения. Санкт-Петербург : Евразия, 2000. 320 с.
4. Бандурка А.М., Зелинський А.Ф. Вандалізм. Харьков : Ун-т внутр. дел, 1996. 198 с.
5. Берковиц Л. Агрессия. Причины, последствия, контроль. Москва : Флинта, 2001. 512 с.

6. Берон Р., Ричардсон Д. Агрессия : учебное пособие. 2-е изд. Санкт-Петербург : Питер, 2014. 416 с.
7. Ватова Л.С. Социально-психологические основания молодежного вандализма и его профилактика. Москва : НИИ школьных технологий, 2006. 295 с.
8. Воробьева И.В., Кружкова О.В. Психология вандального поведения : монография. Екатеринбург : УрГПУ, 2015. 238 с.
9. Воробьева И.В., Кружкова О.В. Проблема рассогласования ценностных ориентаций подростков и юношей в контексте вандального поведения. Конфликтогенность современности : коллективная монография. Екатеринбург, 2014. 155 с.
10. Дельгадо Хосе. Мозг и сознание. Москва : Мир, 1971. 412 с.
11. Евменова Е.М. Вандализм: этиология, направление исследования и профилактики. Проблемы совершенствования расследования и профилактики преступлений на современном этапе. Уфа, 1990. С. 157–158.
12. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. Санкт-Петербург : Питер, 2000. 512 с.
13. Кружкова О.В. Классификация вандального поведения и его проявлений в молодежной бреде. Прикладная психология: материалы 5-й Всероссийской научно-практической конференции для практикующих психологов, молодых ученых и студентов, Екатеринбург, 7–8 апр. 2011 г. Екатеринбург: Рос. гос. проф.-пед. ун-т, 2011. С. 43–47.
14. Кучинська О.П., Кучинська О.А. Кримінальний процес України. Київ : Прецедент, 2005. 202 с.
15. Латиш К.В. Вандализм: предмет і способи його вчинення. Проблеми законності. 2013. № 123. С. 323–330.
16. Любченко А.О., Савельєва Н.М. Соціальні проблеми і профілактика вандалізму : навчальний посібник для студентів і магістрантів спеціальності «Соціальна робота» і «Соціальна педагогіка». Полтава : ПНПУ, 2018. 75 с.
17. Маслоу А.Г. Мотивация и личность / [пер. с англ. Т. Гутман, Н. Мухина]. Москва; Санкт-Петербург; Нижний Новгород : Питер, 2009. 351 с.
18. Медведєв В.С. Кримінальна психологія : Підручник. Київ: Атіка, 2004. 368 с.
19. Мертон Р.К. Социальная теория и социальная структура. Москва : АСТ, Хранитель, 2006. 873 с.
20. Савченко А.В. Мотив і мотивація злочину : монографія. Київ : Атіка, 2002. 144 с.
21. Скворцова С.Б. Музейный вандализм и «Музей вандализма». Вестник МГУКИ. 2010. № 2 (34). С. 85–59.
22. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970–1980. Т. 1. 288 с.
23. Суфиярова Р.З. Профилактика вандального поведения подростков в условиях общеобразовательной школы. Пермь : Перм. гос. гуманитарно-педагогический ун-т, 2016. 118 с.
24. Фрейд З. Введение в психоанализ. Лекции 1-15. Санкт-Петербург, Алетейя СПб, 1999. 298 с.
25. Фромм Э. Здоровое общество. Москва : АСТ, Хранитель, 2006. 544 с.